

ספיחי קצף / נתן אלתרמן

1

לפני זמן לא-רב כתב שר-השיכון, מרדכי בנטוב, מאמר מלא שנינה ותוכחה בו התריע על תופעה ציבורית מסוכנת שעיקרה כך:

”מתהלכים בתוכנו אנשים המרעישים עולמות כדי להוכיח כי שתיים כפול שתיים הן חמש. מדוע? מפני שזה יותר מארבע. והם, כמובן, רוצים יותר.”

כדי לחסוך את טורח הניחושים מאלה שלא קראו את הדברים, נציין מיד כי אותם מופרעים, שאליהם נתכוון השר, הם האנשים הסבורים שארץ-ישראל זו, שלאחר מלחמת-ששת-הימים – ביחוד במה ששייך ליהודה והשומרון, שעליהם בעיקר סובב הוויכוח – היא שלימות טבעית, היסטורית ובטחונית, ששמירתה צריכה להיות משימה עליונה של האומה היהודית בזמננו.

על טירוף זה התריע שר-השיכון-והפיתוח גם לאחר מכן, בעתון העתונאים, שעה שדיבר על קבוצות-לחץ, הפועלות ”כפי שפעל ההמון ההיסטרי ברחובות קאהיר, ערב מלחמת-ששת-הימים, כדי לשכנע את שליטיה שייצאו למלחמה.”

קולו המפוכח של השר לא היה, כידוע, אלא אחד מרבים. זה חדשים על חדשים, מאז מלחמת-ששת-הימים, מוצג עקרון-הקשר שבין העם היהודי ובין השומרון ויהודה, ערש האומה, כהזיה של מוכי חשיש, עד כי דומה לפעמים כי מכוחה של המלחמה הגענו בהיסח-הדעת למעמד של כובשים הניצבים בהונולולו, ולא בחבל-ארץ שהיה, עד לפני עשרים שנה, חלק לא-נפרד מן המהות, אשר שמה היהודי והציוני היה ארץ-ישראל.

אני מזכיר כאן הלכי-רוח אלה כדי להטעים כי יש להביא בחשבון אווירה זו, על-מנת להבין כי אותו משורר כביר-זכויות, שהשתתף בסימפוזיון של ”מעריב”, לא היה צריך אלא להוסיף על הקיים כדי לומר ש”קמה בתוכנו תנועה שלימה, מעין חברת פסוקים בערבון בלתי-מוגבל ובה כלי שיר וכלי קודש – וכלי נשיפה”, ולהוסיף דברים בענין ”אנשי רוח הרצים בעקבות הלגיון הכובש”, ובענין ”התפעלות של עגל” וכדומה.

דברים אלה אינם יוצאי-דופן על הרקע שהזכרנו. חסרונם הוא רק בכך שהם איחרו קצת את המועד והם נראים בהתפרצות-פתאום של תרועה עזה מדי, דווקא בשעה שהתזמורת שוככת קמעה והדעות,

כמדומה, הולכות ומצטללות. אכן, גם באותה שיחה של "מעריב" היתה התפרצות-קצף זו, הן מבחינת תכנה והן מבחינת נימותיה, הופעת יחיד.

2

אגב, אותה הגדרה של "חברת פסוקים בערבון בלתי-מוגבל" לא היתה אולי החריפה שבין הנלוות אליה, אך היא אפיינית ביותר לאותו הלך-רוח כולל, שלפיו מתפרש כיון כל דיבור על זיקה בין העם ובין מולדתו ההיסטורית, כמיסטיקה ומיתולוגיה, גם בשעה שזיקה זו מובעת במונחים חילוניים מובהקים, כדרכם של רוב אנשי התנועה האמורה. נכון, יש בתנ"ך פסוקים שהולמים ענין זה, ולפני זמן לא רב היו פסוקים אלה אפילו יסוד של טיעון, בפי ראשי הישוב וראשי ההסתדרות הציונית, בפני כל ועדות מלכותיות ובינלאומיות. מסתבר שתכנם של פסוקים אלה היה גורם עיקרי אף במערכה המדינית שהשיגה את הצהרת-בלפור, למשל, ואף בהכרעת האומות המאוחדות ב-1947.

אם כך ואם כך, דבר אחד אפשר לומר בוודאות: במה ששייך למיסטיקה ולמיתולוגיה, יכול אדם למצוא כיום פסוקים מיתולוגיים לא פחות, ואולי הרבה יותר, בפרוגרמות ובתכניות-שלוש ובראשי-פרקים שונים, כגון אלו של מפ"ם, למשל, אשר גם שר-השיכון וגם מי שדיבר על כך בסימפוזיון "מעריב" משתייכים אליה, ואשר ראשיה הם מגדולי המומחים לכך בעולם כולו. פסוקים אלה, הנקראים בשם תזיסים ותזות ורזולוציות, רבים מהם מוטלים עכשיו כגרוטאות של עולם-האתמול. לאחר שנשאבו מכתבי-קודש של עולם-המחר.

יש רק לתמוה על כך, שבעוד דוברים אלה עוקפים בזהירות את גרוטות יום-אתמול, אין הם נמנעים מלהוסיף עליהן חדשים לבקרים, וביחוד צורם הדבר שעה שאתה שומע מפיהם גם הטפות בהלכות מוסר מדיני – כגון בענין מטרה ואמצעים, וכגון מה ששמענו מפי המדבר בשיחת "מעריב" – על הפוליטיקה שאינה צריכה בהכרח להיות לא-מוסרית, וכגון שגם מבחינת המוסר אין לכפות תנאים מראש על עם מנוצח, ועלינו להודיע מראש על ויתורים כדי להפיג את רגשי-עלבונם של הערבים, כלומר את צערם שלא הצליחו להשמידנו. כן, שעה שאתה נזכר מה הצדיקו במשך עשרות בשנים חבריו של הדובר, וגם הוא עצמו, בתחום זה של מטרה ואמצעים, ושל מוסר מהפכני, אתה תוהה קצת על מידת להיטות של אנשים לא-מעטים להטיף ולהיות מורי הלכות בענינים אלה, עד כדי שהמדבר בסימפוזיון "מעריב" הטעים אפילו שהוא "בעד מבצע קדש ורחץ" ולא "קדש ורצח". דיבור זה היה אמנם רק אימרה של דרך אגב, בגדר חידוד נחמד, אלא שהמדבר עצמו המשיך באותו באמרו כי "זה אמנם שייך לכמה סעיפים אחרים, ביחוד סעיף המוסר בפוליטיקה, אך ממילא כבר נגעתי בכך פה ושם". כן, יש לומר כי גם מצד המוסר וגם מצד התועלת המדינית יהא זה לוקסוס רב מדי לבסס את עתידה של המדינה בשאלות חיים ומוות על מצעים כאלה ודומיהם. למזלו של עם ישאל, ולמזלה של מפ"ם, אין פרוגרמות שלה, גם המוחשיות יותר מזו שנתנסתה בסימפוזיון, נשארות אלא בגדר פסוקי השבעות

שבעליהם יוצאים בהם ידי חובה הן כלפי הציבור והן כלפי עצמם, תוך כדי ודאות מרגיעה שפסוקים אלה לא יהפכו, בין כה וכה, למדיניות מעשית.

כשם שיש לברך על כך שלא נוסחאות אלו כי אם היצירה החלוצית של "השומר הצעיר" נעשתה חלק מיסודות התחיה היהודית, כך יש לומר גם לגבי הופעתו של אברהם שלונסקי ב"מעריב", שלמזלנו קיימים לא רק דיבוריו אלה, אלא קיימת גם שירתו, וזו הוסיפה לעם ישראל יותר משהללו עשויים לגרוע.

3

באותה שיחה של "מעריב" גם הוכח כי מופרכת מיסודה ההנחה ש"הרמטכ"לים שלנו" נוקטים עמדה מנוגדת בתכלית לעמדתם של בעלי "השגיונות" ורואים את השטחים הללו כענין לויתורים מראש מטעמי תועלת מדינית ובטחונית או מטעמי מוסר וכדומה. ההיפך בדיוק נסתבר מדבריהם של שני רבי-האלופים שהשתתפו בסימפוזיון, שלא לדבר על האופן המטעה בתכלית שבו הציג המשורר את עמדתו של משה דיין.

מדבריהם של יצחק רבין ושל רב-אלוף יגאל ידין, בסימפוזיון זה, נשתמע בפירוש כי צרכי הבטחון וגם התבונה המדינית דורשים להימנע מכל "חפזון של נדיבות". וכי עלינו לראות את השטחים רק מבחינת הבטחון ולא כקלף למיקוח או כענין לויתור אשר יקרב, כביכול, את השלום. ואף-על-פי-כן רצוני להעיר כאן משהו לדבריו של יגאל ידין, בענין מקומו של החישוב הבטחוני במסכת זו.

4

רב-אלוף יגאל ידין אמר כי הוא משוכנע שאילו נחתם בשנת 1949 חוזה-שלום, היום רוב תושבי ישראל, ובכללם אלא המדברים גבוהה-גבוהה בנושא זה, מקבלים את גבולות שביתת-הנשק, למרוסת שאינם הגבולות ההיסטוריים, וכי משום כך הוא סבור שהארגומנט ההיסטורי הוא חשוב ביותר לענינים שונים, אבל אינו מכריע. "עובדה היא שיכול היה להיות אחרת, אילו היה שלום נחתם ב-1949. אולם יש גורם ריאלי ומכריע והוא הגורם הבטחוני. הוא צריך להיות, לדעתי, בדוננו בנושא זה, בחינת שיקול בל יעבור בקשר לעתיד מדינת ישראל".

הדברים האלה הם נכונים בהחלט, אך גם כשאנו מסכימים להם בכל, נראית משונה דרך-ההוכחה שבה מגיע יגאל ידין למסקנתו.

ודאי, רוב העם היושב בציון היה מסכים לגבולות שביתת-הנשק, אילו נהפכו לגבולות שלום. יתר-על-כן, בשעתו הסכמנו אפילו לגבולות החלוקה שפסקו לנו מדינה זעירה ומפוצלת עוד יותר, עם אוכלוסיה ערבית של 45 אחוזים. הסכמנו לכך לא מפני שסברנו שגבולות החלוקה הם שיא הצדק וההגיון, או

מפני שסברנו שאמנם צריך גבולה המערבי של מדינת ישראל להיקבע, עם שביתת-הנשק, לפי תוצאות ההתקפה שערך הלגיון הערבי על גבולות-החלוקה. הסכמנו לכך מפני שאפילו "שואפי קרבות" שבינינו, אם היו כאלה, ידעו כי בלי מלחמה עקובה מדם לא נשנה את הדברים ומפני שבמלחמה אין אתה יודע לעולם כיצד היא עשויה להסתיים ומפני שהפסד במלחמה אחת הוא בשבילנו הפסד בכל המלחמות כולן. עובדת הסכמתנו לאותם גבולות אינה מעידה על ערכו או חוסר ערכו של "הארגומנט ההיסטורי", לגבי דיון זה, אלא היא פרי הכורח המדיני והצבאי. גם אם לא נדבר על "אלפיים שנה", קשה לראות כיצד יכול "הארגומנט ההיסטורי", זה שהיה חל על הארץ כולה מראשית ימי ההתנחלות הציונית, להיות גורם "שאינו תורם לקידום הפתרון" בנושא זה.

למעשה, גם שעה שאנו באים לקבוע את עתידם של "השטחים" רק מבחינת הבטחון בלבד, אנו יכולים לעשות כן רק משום ש"הארגומנט ההיסטורי" תורם לכך הנחה יסודית ראשונה שבלעדיה אין הנימוק הבטחוני שלנו לגבי הגבול על הירדן, למשל, בר-תוקף יותר מן הנימוק הבטחוני הערבי – ולא חשוב אם נימוק זה צודק או אינו צודק, לדעתנו – האומר כי לשם בטחונן של מדינות-ערב צריכה ישראל להימחות מן המפה.

משעה שאנו מניחים את הנימוק הבטחוני לבדו, אין הוא בר-ערך יותר או בר-הגשמה יותר, מנימוקן של הצד שכנגד.

5

באותו סימפוזיון של "מעריב" נתייחד גם פרק לשאלת העליה והדברים נתגלגלו לענין ההגשמה החלוצית. תוך כך נשמעה מפיו של מי שהתריס כנגד, "כלי שיר וכלי קודש" גם הערה על כך שהללו אינם מראים דוגמא אישית של התנחלות. טענה זו היא דבר של ממש ומאחר שהזכרתי קודם דבריו של מרדכי בנטוב, אוסיף ואצטט מה שאמר גם לענין זה: "קמו לנו בשנה זו יהודים טובים המתפללים בדירות נוחות בצפון תל-אביב לשנה הבאה ביריחו. ילכו נא הם בלבד. אל ייהפך אצלנו לסמל היהודי מצפון תל-אביב, אשר בכספו של יהודי מניו-יורק שולח יהודי מקיבוץ ליריחו".

נימוק זה הוא דבר של עיקר ואין להפריכו אף אם נאמר כי לפיו צריך בנטוב לאסור דיבורים בעניני התישבות גם על רוב שרי הממשלה ולא רק לגבי יריחו אלא אף לגבי ארץ-ישראל בגבולותיה הישנים. מתוך ידיעה ברורה כי נימוק זה הוא אמת ומתוך ידיעה נוספת כי על אף אמיתו לא היה בו ולא יהיה בו כדי לחולל היחלצות התישבותית, אם בגבולות החדשים ואם בגבולות הקודמים, סברתי תמיד, גם בזמן שהשאלה עמדה רק לגבי מדינת ישראל "הישנה", כי כדי לקדם את ענין התישבות וצרכי הספר והנגב השומם, צריכה הממשלה לראות בכך משימה חשובה לא פחות מן הבטחון הצבאי ולנקוט גם לגבי ענין זה אמצעי-חירום, עד לחקיקה, בדומה לדרך שבה הוקם כוחו של צה"ל. כן, אמצעי-חירות אלה הם

אותה "חלוציות ממלכתית", אשר בנטוב וחבריו הלעיגו אותה ומצאו בה כל מומים שבעולם, ואילו הוגשם רק חלק ממנה באמצעים הראויים, היתה לא רק ההתישבות שלנו, אלא אף הדמוקראטיה שלנו, זו שאנו חוששים כל-כך מלהזיק לה על-ידי פגיעה בחופש הפרט, שרירה ובטוחה ואמיתית יותר, ולא היתה מסתפקת במדיניות של פיזור-אוכלוסים על חשבון העולים החדשים בלבד.

גם מרדכי בנטוב יודע היטב כי שום תוכחות, כולל אלו שבענין ההבדל בין נאה-דורש ונאה-מקיים, לא יהיו לתועלת בענינים אלה. משטר ממלכתי של היחלצות יש בו לא רק מן הכפיה, יש בו גם מן השחרור, המסיר מן הפרט כבלי היסוסים ואזיקי מניעות אמיתיות או מדומות ומסלק מכשולים מדרך.

אגב לשאלת ההתישבות השטחים יודע השר מה עמדתם של חברי מפ"ם בממשלה לגבי מניעת ההתישבות, לא רק ביריחו, כי גם בשאר אזורים חדשים, אף כשמתישבים כאלה מצויים בעין ונכונים להתנחל. מדיניות ממשלתית אחרת היתה יכולה לחולל תנועה התישבותית גדולה, גם בדרכים שלא יקפצו את מועצת-הבטחון. הדברים אולי עשויים לחולל אפילו פחות רעש וסככים בינלאומיים מאשר איחוד ירושלים, אשר נעשה, אגב, בעיקר מפני "הארגומנט ההיסטורי".

גם במידה שמדובר על עליה מן התפוצות ועל קיום ההתעוררות שהחלה עם מלחמת-שת-הימים, ברור כי מפת ארץ-ישראל השלמה והבלטת המשימה הגדולה, הכרוכה בכך, עשויות להיות גורם קובע. אך מה נדבר על הצורך להגביר את כוחה המושך של מדינת ישראל לגבי "הנוער המבקש אידיאלים", אם כל עמידתנו והלך-רוחנו כיום הופכים לא רק את "השטחים" אלא את כל עקרונות שיבת-ציון לדבר שצידוקו מפוקפק ביותר ומי שהמוסר הוא נר לרגליו כבר יודע היטב שעלינו לכבוש ראשינו בפני האומה הערבית שאפילו הגדרה עצמית אנו מסרבים לתת לה, לאחר שארבע-עשרה הגדרות עצמיות כאלו קיימות כבר בארבע-עשרה מדינות-ערב.

הסיכוי האחד, לפי שעה, הוא בכך שסטיות אלו ממידות הדעה הצלולה וההערכה הנכונה של פני הדברים, הולכות ומתמעטות. כבר כיום מתברר לכל כי לא "השטחים" הם ניגודו של השלום. ניגודו של השלום היא המלחמה. במידה שעמידתנו ב"שטחים" אלה עשויה להרחיק מלחמה, בה במידה עמידתנו בהם עשויה לקרב את השלום; ככל שיתפזרו ענני הקצף ולעג המונעים מלראות את אמיתו ומשמעותו של הזמן הזה, כך יוסיפו ויתגלו גם יסודי הכורח והצדק, אשר קיום העם היהודי, על כל ה"ארגומנטים" שבו, עומד עליהם.